

A mondókázás szerepe, funkciója és népszerű(tlen?)sége

Papp Bence Gábor

papp.beni@freemail.hu

SZTE-JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet, óvodapedagógus hallgató

Ez a tanulmány egy házi dolgozat továbbgondolásából született meg. Módszerül és eszközeül a beszélgetést, egészen pontosan a kötött interjú keretét választottuk. A dolgozat célja az volt, hogy az óvodapedagógusok és szülők (interjúalanyok, válaszadók) segítségével tisztább képet kapjunk a mondókázás jelenlegi helyzetéről: Mennyire része a mondóka a mindennapi (intézményes és otthoni) gyermeknevelésnek; Miért és mire használják ma a mondókákat; valamint a dolgozatban helyet kapott egy kisebb terjedelmű komparatiztika anyag is, amelyben a szülők és a pedagógusok válaszait hasonlítottuk egymáshoz. Összességében elmondhatjuk, hogy természetesen vannak átfedések mindkét csoport mondókázási szokásaiban, viszont a pedagógusok – magától értetődően – sokkal tudatosabban és módszeresebben nyúlnak hozzá, mint a szülők. A mondókázás régre visszavezethető interperszonális dominanciáját pedig elkezdte felváltani (vagy már fel is váltotta) az interaktív mondókázás.

Kulcsszavak: *mondóka, mondókázási szokások, szülők, óvodapedagógusok*

Ezen tanulmány eredetileg egy egyetemi kurzusra készített házi dolgozatból fejlődött ki, melyet Hajzer Anett-tal¹ közösen készítettem. Mindketten elsőéves óvodapedagógus-hallgatók vagyunk. Témánk a *Bevezetés a gyermekirodalomba II.* kurzus tematikájában is helyet kapó mondókák voltak. A dolgozatunkban olyan egyszerűnek tűnő, de komplex kérdésekre kerestük a választ óvodapedagógusok és (legalább egy) óvodás korú gyermeket nevelő szülők segítségével, melyek megválaszolásával kicsit tisztább képet kaphatunk a mondókák kurrens helyéről és jelentőségéről társadalmunkban.

A mintavétel, valamint az abból származó eredmények nem minősülnek reprezentatívnak, hiszen nemcsak a megkérdezettek száma alacsony, hanem a kiválasztás szempontjai is önkényesek. A résztvevők azokból az inherens körökből kerültek ki, amelyek a mintavevőkkel közvetlen kapcsolatban állnak. Így került be a mintába négy, jelenleg is a szakmájában dolgozó óvodapedagógus, valamint három olyan szülő, aki legalább egy 3 és 7 év közötti gyermeket nevel. Az adatok felvételi módszerének és keretének az interjút választottuk. Típusa szerint legközelebb a strukturált interjúhoz sorolható, ugyanis hét, előre már megírt kérdést tettünk fel az alanyoknak. Ebben a kérdéssorban

¹ Anett munkáját ezúttal is köszönöm!

helyet kaptak zárt (eldöntendő és redukált választási lehetőséget hagyó) kérdések, valamint nyitottabb, hosszabb véleménykifejtést szorgalmazó modulok is. Természetesen leszögeztük az irányított interjú elején, hogy nincs rossz válasz, nem mondjuk (és nem is mondhatjuk meg), mi lenne jó pedagógiai szempontból. Pontosabban a mintavételkor nem, de ebben a dolgozatban vállalkozunk arra, hogy mint leendő pedagógusok, kiemeljük az üdvözlendő és pozitív, valamint a változtatandó részleteket a válaszokból.

Az egységekből kiténik, hogy bár a központi motívum mindegyik kérdés esetében a mondóka (mondókázás), de valójában több általános, valamint individuálisan értelmezendő területet is érint. A kérdések sokszínűségéből továbbá az is látszik, hogy több, egymástól némileg elkülöníthető hipotézist is megfogalmaztunk a mondókákkal kapcsolatban. A nullhipotézisünk az volt, hogy bár legyen szó fiatal szülőről vagy óvodapedagógusról, mindenki mondókázik legalább egy gyerekkel, legfeljebb különböző időközönként, eltérő mondókákat alkalmazva. (Erre vonatkozott az *első* kérdés, és az előzetes feltételezésünk beigazolódtott a kérdezettek válaszai alapján.) Hipotéziseinkhez hozzátartozott még azon gondolatunk is, miszerint a mondókák számos területen fejlesztik a gyermekeket, és a *negyedik* kérdésünkben éppen arról kérdeztük az interjúalanyokat, szerintük melyek azok a területek, ahol megjelenhetnek a mondókázás jótékony hatásai. (Másként fogalmazva: miben tud fejlődni a gyermek?) A kurzuson is szóba kerül, hogy a mondókák – előadásmódjukat tekintve – kétféle csoportba sorolhatók: *énekelt és/vagy ritmusos mondókák*. Az utóbbi számít a gyermekek zenéje legősibb formájának, ugyanis a klasszikus értelemben vett mondóka beszédyszerű, ritmusos, de alapvetően dallamtalan (Paksa, 2012). Ahogy a megkérdezettek válaszaiból is kiviláglik, az énekelt mondókák mára már ugyanolyan létjogosultságot nyertek a köztudatban, mint eredeti elődeik. Az énekes-dallamos mondókákra jellemző, hogy bár a szöveghez immáron magasabb és mélyebb hangok is társulnak, ezek a szerkezetek továbbra is egyszerűek, és keskeny amplitúdók között mozognak (Paksa, 2012). Szintén a kurzust vezető, valamint az idetartozó tanulmányt író Varga Emőke gondolataitól jutottunk el a következő hipotézisünkig, miszerint az IKT-eszközök egyre több teret nyerne a mondókák világában (is). A 21. századi digitális Kánaán már olyan lehetőségeket nyújt szülőknek és pedagógusoknak egyaránt (ezáltal természetesen a gyerekeknek is), melyben teljesen újra kell értelmezni az irodalom- és kultúrafogyasztási szokásainkat (Varga, 2019). Az általunk megkérdezettektől érkezett válaszok alapján érdekes, de talán nem annyira meglepő eredményre jutottunk. A *hetedik* kérdés kiinduló gondolata mindkettőnk részéről egyöntetűen az volt, hogy a mondókázás alapvetően kezd kimenni a divatból, noha fontosságát talán senki sem kérdőjelezi meg.

„Babakorban a versikék, mondókák, ölbéli játékok kiválóan fejlesztik a testtudatoságot, a beszédészlelést, a ritmusérzéklet és a koncentrációt, s nem melleleg megadják a kicsinek azt, amire a legnagyobb szüksége van, a szeretett személy közelségét, érintését, figyelmét.” (Béres, 2017. 26. o.) Nincs ez másként óvodáskorban sem, éppen ezért öröndetes, hogy valamennyi válaszadó arra a kérdésünkre, miszerint „Fontosnak tartja-e a mondókázást egy (vagy több) 3-7 éves gyerekkel?”, nemcsak igennel felelt, hanem aktívan

folytatja is azt gyermekével, esetleg több gyermekkel együtt. Különbséget kell azonban tenni a hivatásszerű, valamint az otthoni mondókázás között, legalább a tekintetben, miszerint a pedagógusok gyakrabban és többet mondókáznak, mint a megkérdezett szülők. Ez számos okkal magyarázható: lehet, hogy a megkérdezett pedagógusok jobban szeretnek mondókás tevékenységeket folytatni, mint a szülők, de bizonyára közrejátszik a pedagógusok által felhalmozott tudás a mondókák jótékony hatásairól is, akik ezen információk birtokában igyekeznek minél több(ször) mondókával fejleszteni a gyermekeket. A mondókázás jelentősége az Óvodai nevelés országos alapprogramjában, valamint a helyi pedagógiai programokban is le van fektetve, ez sem elhanyagolható szempont az eredmények magyarázatakor.

A mondókáknak számos típusa és funkciója van (Pócs, 2014), sőt az egyes mondókáknak is szinte megszámlálhatatlan verziója létezik a folklórban (Résző Ensel, 2000). Tipizálásukra ezen dolgozat több ok miatt sem vállalkozik, azonban megpróbál olyan fő irányvonalakat és attribútumokat találni a válaszadók által előszeretettel mondott vagy énekelt mondókák kapcsán, melyek valamennyi válaszban egyaránt megtalálhatóak. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az egyes szülők és pedagógusok melyek azok a mondókák (vagy mondókatípusok), amelyeket a legszívesebben elővesznek a gyerekekkel. Minden megkérdezett megemlítette az alkalomhoz való illeszkedés fontosságát, az aktualizáltságot. Ez azt jelenti, hogy a mondóka tartalmának valamilyen (közvetett vagy közvetlen) kapcsolatban kell lennie az aktuális valósággal. Ez a kapcsolat számos párhuzammal létesülhet: évszakok, ünnepek², népszokások (Résző Ensel, 2000) vagy az éppen aktuális tevékenység (öltözés, főzés, mozgás, játék, gyaloglás stb.) kapcsán. A mondókák közül azokat hozták példaként legtöbbször, amelyek valamilyen cselekvést kísérnek, ezzel is segítve az információk bevesződését. Ilyen tevékenységek például a játékok előtti kiszámolók (*Ecc-pecc kimehetsz...; Lementem a pincébe vajaj csipegetni... stb.*), az időjárásra reflektáló mondókák (*Ess, eső, ess...; Süss fel, Nap!... stb.*), valamint az éppen aktuális játéktevékenységhez köthető mondókák (*Kipp-kopp kalapács...; Süssünk-süssünk valamit... stb.*). A pedagógusok válaszaiban többször is megjelent a differenciálás fontossága, miszerint nem minden mondóka használható minden korosztályban univerzálisan. Minél nagyobb a gyermek, annál inkább bevonhatók hosszabb és bonyolultabb mondókák, amelyek már valószínűleg összetettebb kifejezésekkel rendelkeznek, mint a fiatalabb korcsoportoknak szóló társaik. Ennél a kijelentésnél egy kicsit meg kell állnunk, hiszen a mondókák szubsztanciája nem a szöveg denotációjában (primer, azaz elsődleges jelentésében) rejlik, hanem a ritmusságban, a rövid-hosszú szótagok szabályos lüktetésben. Ennélfogva a kisgyermeknek ugyanúgy (sőt, akár még jobban) élvezhető egy olyan mondóka, melynek fele halandzsanyelven íródott (Korompay és Korompay, 2004).

Ehhez szorosan kapcsolódott az ötödik kérdésünk, amelynek segítségével arra kerestünk választ, hogy az interjúalanyok inkább énekelve vagy ritmusan adják elő

2 bővebben lásd: Barabás, 1998

a mondókákat. A válaszok rendkívül vegyesek, ami több okra is visszavezethető. Ezek közül az egyik legfontosabb – a fentiekben már taglalt – körülmény, hogy *számos mondókának nincs énekelhető változata* (Pócs, 2014). A másik ok, ami miatt ennyire vegyes visszajelzéseket kaptunk erre a kérdésre, hogy a megkérdezettek másképpen állnak saját hangjukhoz, énekbeli kvalitásaikhoz. Az azonban mégsem jelenthető ki egyértelműen, hogy az óvodapedagógusok inkább énekelve, míg a formálisan nem képzett szülők inkább kizárólag ritmusosan mondva adnák elő a mondókákat. Sőt, a válaszokból az tűnik ki, hogy az óvodapedagógusok hűek a mondóka eredetéhez, miszerint ritmusos énekmondással adják elő őket, nem pedig énekelve. A szülők között azonban teljesen megszlott a kétfajta előadásmód.

Aki a 21. században figyelmen kívül hagyja a digitális közvetítőeszközöket a mondókázás és összességében a következő generációk információszerzési metódusai kapcsán, az véleményünk szerint hamis, de legalábbis nem teljes képet fest a valóságról. A mostani óvodások életében már annyira aktív szerepet játszanak az IKT-eszközök ezen a téren is, hogy szinte hiba lett volna kihagyni (nem csak szakmai szempontból) a *hatodik* kérdést, ahol is arról kérdeztük az alanyokat, hogy szoktak-e digitális eszközökön (okostelefon, tablet, számítógép stb.) mondókákat hallgattatni a gyermek(ek) kel. A visszajelzéseket tekintve azonban meglepő következtetésekre jutottunk. Bár az általunk megkérdezett óvodapedagógusok egyike sem zárkózik el a digitális eszközök által nyújtott lehetőségektől, de válaszuk ez esetben egyöntetűen azt tükrözte, hogy a mondókázás egy olyan személyes kapcsolatot feltételez, ami nem váltható ki a legjobb videókkal sem. A gyermek közvetlen közelről hallja a hangforrást, érzéseket, illatokat, mozgásokat, anyagokat (stb.) kapcsol az aktuális előadóhoz, míg egy tableten vagy okostelefonon előhívott mondóka nem tudja ezeket biztosítani. A szülők között is egyhangú válaszok születtek ezen a téren, azonban – az óvodapedagógusok véleményével ellentétben – minden általunk megkérdezett szülő előszeretettel használja leginkább a YouTube felületét a mondókák hallgattatására. Valamennyien kiemelték a minőségi és tudatos anyagválasztást, hiszen a szinte korlátlan lehetőséget biztosító interneten könnyebb szembekerülni a rosszabb minőségű tartalmakkal.

A szakirodalomban többször is megjelennek a mondókázás jótékony hatásai. A teljesség igénye nélkül néhány ezekből a területekből: ritmusérzék, szókinccs, szabályos hangképzés stb. (Kaposi és Szőke-Milinte, 2019). Mi is kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettek tulajdonítanak-e pozitív hatásokat a mondókázásnak, és ha igen, mik azok a területek, ahol ezek manifesztálódnak. A mondókák számos területen fejlesztik a gyermekek tulajdonságait. Az előbb felsorolt jótékony hatások közül valamennyi felvetődött/megjelent a válaszokban, azonban meg kell jegyezni, hogy az óvodapedagógusok – meglévő tudásuknak és tapasztalatuknak köszönhetően – több és szakszerűbb fejlesztőfunkciót neveztek meg. A fentiekben túl még néhány terület, szintén a teljesség igénye nélkül: szocializálás (közösségi mondókák által), EQ (emotional intelligence) fejlesztése, mozgásfejlesztés, a gyermek saját testének megismerése, számolás, memória, helyes légzéstechnika stb. Ez a szinte végeláthatatlan felsorolás két ok miatt is rendkívül

pozitív a mi interpretációnkban. Egyrészt a mondókázással – viszonylag kevés energiabefektetés árán – hatalmas eredményeket lehet elérni a gyermekek komplex fejlődésében, fejlesztésében, másrészt a mondókázás olyan produktív folyamatokat indít el, melyek később az iskolai tanulásban is a gyermekek előnyeire válhatnak (Liszka, 2002).

Az utolsó, kitekintő kérdés a mondókák népszerűségére vonatkozott: arról kérdeztük a szülőket és pedagógusokat, hogy nem kezd-e kikopni a mondókázás a XXI. századi hétköznapiakból? A kérdésfeltevésekből jól látszik, hogy hipotézisünk egységes megerősítését feltételeztük, miszerint a mondókázás egyre kevésbé népszerű tevékenység. A kérdésre adott válaszok alapján sem a pedagógusokra, sem a szülőkre nem egységesíthető semmilyen végletes narratíva. Hozzávetőlegesen a megkérdezettek fele ért velünk abban egyet, hogy a mondókázás kezd kimenni a divatból. Az óvodapedagógusok ezt a munkájuk során úgy tapasztalják, hogy az intézménybe érkező gyerekek sok olyan mondókát nem ismernek, amelyeket a közelmúltban még a családi környezetből érkezők is kívülről tudtak. A válaszadók másik fele úgy véli, a mondókák reneszánszukat élik, még akkor is, ha ebben ma már nem a szülő a legnagyobb katalizátor, hanem inkább az óvodai közeg, valamint az IKT-eszközök.

Végül, de nem utolsó sorban fontosnak tartom még kiemelni a mondókákhoz kapcsolódó mozgásformákat. Valamennyi megkérdezett válaszából kiderült, hogy amelyek mondókához lehet mozgásformát kapcsolni – esetleg ritmusát imitálni (pl.: tapsolással) –, azt rendre meg is teszik. Sokkal effektívebb fejlesztés megy végbe az egyéneknél, ha a verbalitáshoz valamilyen cselekvést is kapcsolunk. A ritmus lekövetésére számos metódus van (Pethő és Székely 2011), egyik legismertebb a *Ha jó a kedved, üsd a tenyered* kezdetű mondóka/gyermekdal, amelynek nagyfokú variabilitása lehetővé teszi, hogy a lehető legszélesebb spektrumon fejlesszük a ritmusérzéklet.

Összességében elmondható, hogy bár kis elemszámú mintán végeztük el a méréseinket – ezáltal hiteltelen lenne mélyreható következtetéseket levonni –, az előzetes elvárásokhoz képest meglehetősen figyelemre méltó eredmények születtek. Jelen tanulmány egyes részletei alapul szolgálhatnak egy mélyebb és specifikáltabb értekezés elkészítéséhez, hiszen számos aspektusból továbbgondolható, kifejtendő. Ahhoz, hogy még tisztábban láthassunk a mondókákkal kapcsolatos kérdésekben, elengedhetetlen, hogy – a kevés interjúalannyal végzett felmérés helyett – nagyobb adatmennyiséget feldolgozó, valid méréseket lehetővé tevő eszközöket használó, azáltal gondosan előkészített munkák szülessenek. A kurzuson való előadás során igyekszünk az azonosságokat kimutatni, valamint felhívni a figyelmet a legszembetűnőbb ellentétekre is.

Irodalom

Barabás László (1998): *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások*, Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely. <https://www.szaktars.hu/mentor/view/forog-az-esztendo-kereke-sovideki-nepszokasok/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)

- Béres Judit (2017): „Azért olvasok, hogy éljek”, *Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig*. Kronosz Kiadó, Pécs. <https://www.szaktars.hu/kronosz/view/azert-olvasok-hogy-eljek-az-olvasasnepszerusitestol-az-irodalomterapiaig?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Kaposi József és Szőke-Milinte Enikő (2019, szerk.): *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest. <https://www.szaktars.hu/szaktudas/view/kaposi-jozsef-szoke-milinte-eniko-szerk-pedagogiai-valtozasok-a-valtozas-pedagogia-ja-2019/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Korompay H. János és Korompay Klára (2004, szerk.): *Horváth János verstani munkái*. Osiris Kiadó, Budapest. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/korompay-h-janos-korompay-klara-szerk-horvath-janos-verstani-munkai-osiris-klasszikusok-horvath-janos-osszegyujtott-muvei-2004/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Liszka József (2002): *A szlovákiai magyarok néprajza*. Osiris Kiadó, Budapest. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/liszka-jozsef-a-szlovakiai-magyarok-neprajza-osiris-tankonyvek-2002/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Paksa Katalin (2012): *Magyar népzene-történet*. Balassi Kiadó, Budapest. <https://www.szaktars.hu/balassi/view/paksa-katalin-magyar-nepzenetortenet-2012/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Pethő Ildikó és Székely Irén (2014): *Pördülő szoknya, dobogó csizma*. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely. <https://www.szaktars.hu/mentor/view/petho-ildiko-szekely-iren-pordulo-szoknya-dobogo-csizma-2011/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Pócs Éva (2014, szerk.): *Ráolvasások, Gyűjtemény a legújabb korból, 1851–2012. A magyar folklór szövegvilága 2/a*. Balassi Kiadó, Budapest. <https://www.szaktars.hu/balassi/view/pocs-eva-szerk-raolvasasok-gyujtemeny-a-legujabb-korbol-1851-2012-2014/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Réső Ensel Sándor (2000): *Magyarországi népszokások*. Osiris Kiadó, Budapest. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/reso-ensel-sandor-magyarorszagi-nepszokasok-2000/?pg=0&layout=s> (2021. május 1.)
- Varga Emőke (2019): Az interaktív mesekönyv medialitása. In: *Studia Litteraria, Gyerekvilágok*. 58. 1–2. sz. 184–208. https://www.academia.edu/40296149/Gyerekvil%C3%A1gok_-_Studia_Litteraria_2019_1-2 (2021. május 1.)